

BALÁZS FERENC, A MÉSZKŐI PRÉDIKÁTOR

Az elmúlt év 1997 májusában, Balázs Ferenc halála 60. évfordulóján, az Unitárius Egyház, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és a Romániai Magyar Népfőiskola Társaság Kolozsváron és Mészkon tartott közös rendezvénysorozat keretében emlékezett meg „Erdély ragyogó szellemi csillagáról”, akinek kivételes egyéniségéből, rendkívül gazdag tartalmú, de rövid időre szabott földi pályafutásából egyre inkább kiárad sokoldalú szellemisége. Balázs Ferenc a két világháború közötti Erdélyben, a kisebbségi sorsba kényszerült magyarság szellemi és közösségi életében kimagasló szerepet töltött be. És ma talán még nagyobb szükségünk van, mint bármikor, hogy az ő korához hasonló kisebbségi életünkben feladataink megoldásában, megmaradásunkért vívott harcunkban, jövőtformáló törekvéseinkben tekintetünket feléje fordítsuk, küzdelmeinket szellemiségéhez igazítsuk.

Mielőtt tulajdonképpen rövid, Balázs Ferenc életművét összefogó és értékelő előadásomat megkezdeném, hadd szóljak néhány szót a műsorfüzetben megadott címről, amely őt prédikátornak nevezi (Balázs Ferenc, a mészközi prédikátor), mivel úgy vélem, hogy ez ellen a jelző ellen nem csak mi, de maga Balázs Ferenc is szót emelt volna, aki így vall önmagáról: „Lelkész vagyok: egy kicsit pap, nagyobb részt próféta”. A bibliai prófétákat figyeli, akik az isteni élet fáklyavivői, a prófétákat, akik kilendítik az embereket a megszokott kerékvágásból, mindig a jobbat követelik. Lelkész, mert Isten prófétája, Isten embere, hivatása úgy cselekedni, hogy az emberek kövessék és szeressék egyaránt. Hivatása tudatában így vall: „A harag kijár a prófétáknak, a szeretet a papnak. Nekem jut mind a kettőből bőségesen”.

Fontosnak tartjuk a róla való megemlékezésünk rendjén egy néhány mondatot életrajzi adatairól is elmondani. Székely eredetű szülők (Csehétfalva) gyermekeként 1901. október 24-én született Kolozsváron. Négyen voltak testvérek. Egyik, nővéréhez intézett levelében így jellemzi családját: „Áldott a nap, amikor apuka és anyuka ta-

lálkoztak, mert gyermekeik gazdagok szellemi kincsekben. Ernő pompás technikus és feltaláló, én magam gondolkodó, te (Ibolyka) híres énekes madár s Béla piktorságra hajlamos. Mind a négyen művészek vagyunk". A Kolozsvári Unitárius Kollégiumban tanult. A háború idején tüdőfertőzést kapott, ezért kezelésre küldték Nádasszentmihályra, így két évig mint magántanuló folytatja tanulmányait. Nem készül ugyan papnak, de orvosa tanácsára és szülei biztatására választotta ezt a pályát, hogy életét és beteg tüdejét a tiszta falusi levegőhöz kösse.

A Kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián 1919-ben megkezdett tanulmányai ideje alatt mind bizonyosabbá válik elhívatása: így legalább „magára maradt népe felemeléséért kedvére apostolkodhat majd". Tudatosan készült erre a népszolgálatra. Nyári vakációkban módszeresen felkeresi azokat a tájegységeket, amelyeken a történelmi, néprajzi, népköltészeti értékeket kutatja, és amelyeken felfedezi a falusi közösségek és gyülekezetek megtartó és közösségformáló erejét.

Balázs Ferenc, az író és költő

A fiatal Balázs Ferencnek irodalommal szembeni első megnyilatkozása korán kezdődik. Már gimnazista korában bátyjával lapot szerkesztett *Ifjúság* címen, később a Kriza-önképzőkört vezette. Első versét, a *Hallgat a lant* címűt az Új Erdély 1918-as számában közölték. Később teológus korában inkább meséket írt, melyek a *Cimboráiban*, majd az általa szerkesztett *Pásztortűzben* jelentek meg. A Balázs Ferenc-féle mesék tulajdonképpen nem is mesék, mert nincsenek benne hősök, képzelet szülte alakok, de megvan bennük a cselekménysor, melyet szép gondolatok zárnak le, és mindenikben kikerekedik a tanulság is, az intés, a nevelői szándék.

Alig múlt húsz éves, amikor Kemény Jánossal, Jancsó Bélával és Kacsó Sándorral irodalmi fórumot teremtenek nemzedéküknek. Az *Előre* című félhavi kolozsvári folyóirat, majd a *Tizenegyek* antológiája jelzi azt a törekvést, amelyben a fiatal írók olyan „közös programot alakítanak ki Balázs Ferenc kezdeményezésére", amely a kisebbségi helyzetben kijelöli az irodalom hivatását: „...nekünk céljaink vannak a verssel, prózával - írja Balázs Ferenc - . Mi ifjúsági irodalmat akarunk ... Él bennünk ifjakban valami ős-másság, valami belőlünk kifakadó különbség, ami a pennán keresztül a betűkbe szalad, szavakba

ömlik, a dalokban ficánkol ... bennünk még fehér az élet, tiszta a szerelem, a földrehullás is tiszta ... Mi mindenkit hívunk, aki ifjúnak érzi magát, és mindenkinek adjuk magunkat, akinek kell a mi lázunk". „Az erdélyi lélek legfőképpen az erdélyi irodalom nyelvében nyilatkozik meg”, írja továbbá, és megerősödik életútjának egy mélyen gyökerező szakasza, erdélyiségének hite, a székely ember egy magasabb piedesztálra való emelése. Balázs Ferenc a székely embert tekinti teljes embernek, akiből „nem lett embergép, mint a nyugati civilizáció polgáraiból”.

Ha szellemi értékeit, írói vagy költői talentumait csak az irodalom szolgálatába állította volna, életműve nagyobb szellemi értékekkel gazdagította volna a két világháború közötti erdélyi irodalmat. De neki – saját bevallása szerint – nem volt ideje erre. Írással csak akkor foglalkozott, ha betegsége a szobába kényszerítette, vagy ágyhoz kötötte. Rövid életét tekintve, így is gazdag az ő írói hagyatéka.

- A mesékről és versekről említést tettünk már.

- *Bejárom a kerek világot* című könyve öt évig tartó világkörüli útjának leírása, amelyet egyik kortársa (Gaál Gábor) így méltat: „Ritka, valóban erdélyi könyv ez, szűk sugarú művelődésünkben páratlan. Mint ahogyan páratlan ő maga... Igen páratlan - mi vigyázunk a szavainkra.”

- Másik, talán legjelentősebb munkája: *A rög alatt* (amelynek második kiadása nemrég jelent meg a marosvásárhelyi MENTOR kiadó gondozásában), amelyben leírja, hogy Torda melletti mészköi unitárius egyházközség lelkészeként mi minden jót akart megvalósítani abból a gazdag tapasztalatból, amit a világban látott, és ahonnan hazajött, hogy megváltsa népét.

Szívesen idézzük a könyv előjáró beszédének mottóját: „Tudjátok meg mind,/Én itt meg nem haltam,/Egy falu sorsa/ Engem le nem nyugozott./ Én csak/ Elvettem magam egy picinyke helyre/ Oda bújtam a rög alá,/ Hadd lám: kikelek-e?/ Lesz-e rajtam virág?/ Termek-e gyümölcsöt.”

- Az erdélyi unitárius ifjúsági mozgalom szervezésében, konferenciái tartásában is jelentős feladatot vállalt és végez. Az Unitárius Közlöny mellékleteként ifjúsági lapot indít *Ifjúság* címmel, később pedig egy másik lapot, a *Kévekötetést* mint az unitárius ifjúság fórumát.

- A különböző unitárius folyóiratokban megjelent számos teológiai és vallásos témájú írásai mellett két nem túl hosszú terjedelmű

könyvet is írt, *A közérthető evangéliumot*, amely Jézus életének leírása mindenki számára érthető formában, és a valószínűleg röviddel halála előtt írt és így csak kéziratban ránk maradt *Az új ember vallása* címűt, amely Balázs Ferenc teológiai felfogását tartalmazza.

- Ugyancsak élete utolsó éveiben, amikor betegsége mindinkább elhatalmasodott rajta, nekilátott szépirodalmat művelni. Regényt írt *Zöld árvíz* címen, melynek cselekménye, színhelye és szereplői azonosíthatók a helyismerettel, a mészköi és Aranyos-menti személyekkel és helynevekkel. Az akkori kritika a népies regények közé sorolta ezt az alkotást. Nyelvezete tiszta, derűs, vidám regény, ugyanakkor magán viseli Balázs Ferenc testi és szellemi hanyatlásának bélyegét is.

Balázs Ferenc, az utazó

„A nagyvilágot a nyakamba vettem./ Előre, mindig előre/ öt hosszú éven át vándoroltam.”

Teológiai tanulmányai eredményes befejezése után, 1923 őszén indult el Kolozsvárról Angliába ösztöndíjasként két évi oxfordi továbbtanulásra. Ezzel kezdetét vette „életének egy öt évre terjedő új szakasza”, amelyet az „utazó ember” szakaszának neveztek. Angliából újabb két évre szóló meghívást kapott az észak-amerikai Berkeley-i unitárius teológiai főiskolára. Ennek befejezése után 1927-ben saját költségén továbbhalad „előre - mindig előre”, és három-három hónapot tölt el Japánban, Kinában és Indiában, majd Perzsián, Palesztinán, Egyiptomon és a Balkánon keresztül tért haza. Utazásáról a *Bejárom a kerek világot* című könyvében számol be, amely nemcsak szokványos útleírás, hanem benne van az önmagát szüntelenül kereső örökös vívódása is.

Bárhol jár, bármerre szemlélődik, mindenütt az embert keresi, életmódjukat, a társadalmi és a mezőgazdasági életet vizsgálja. Mit tud hazahozni, hogy itthon népének hasznára fordíthassa? Angliában szabad idejében kerékpárral járja az ország ipari és mezőgazdasági vidékeit. Vakációja alatt Hollandiában kerékpározik: a szövetségi mozgalom sajátosságait és fejlettségét tanulmányozza. Távolkeleti utazásainak is központi érdeklődési köre az ember. Tapasztalata az, hogy minden ember - akár angol, akár kínai, akár hindu - egy mércével mérhető. A népek, nemzetek között a fejlődésfokot illetően lehetnek különbségek. Mindenkinek megvan ugyan a maga sajátos egyéni

sége, de az összhangban áll a világ becsületes céljával. „amely valamennyi számára egyetlen és közös”.

A közösséget – akár homogén, akár heterogén a rendszer – akkor látja teljesnek, működőképesnek, ha nem a gépi civilizáció szolgál hajtóerőként létezésében.

„Mire való ez a kierőszakolt iram?” - teszi fel a kérdést magának. A közös tevékenységet, a kollektív jellegű építő munkát az emberi művelődéssel kell összhangba állítani, „a lelki fejlődés kizárólagos szolgálatába” kell állítani. Erről szól a balázsferenci szónoklat.

Angliai tartózkodása alatt leghamarabb a nyomortanyákkal találkozik. Piszkos bérházak, szűk utcák, sápadt asszonyok, vérszegény beteges gyermekek, iszákos férfiak ezreivel néz szembe. Miután alkalma adódott a díszes palotákat is megszemlélni, színházakba, székesegyházakba, múzeumokba ellátogatni, a nyomortanyák láttán felteszi magának a kérdést: „az a nagy gazdagság, jólét, hatalom és dicsőség - érdemes-e annyi milliók nyomorúsága, kinlódása, halódása árán?” Míg Amerikában a gép hódít teret a kultúra fejlődésében, addig faji diszkrimináció folyik a négerekkel és a rézbőrűekkel szemben.

Balázs Ferenc hisz abban, hogy megváltható az emberiség. Meggyőződése, hogy az új társadalom kiépítését bárhol és bármikor meg lehet kezdeni. A Rousseau-i felfogással egyetértve, gyermeki naivsággal vallja a „vissza a természethez” elvet. Az új világ új embere csak így képes megformálni jövőjét. Elve a múltba való visszatekintést tanúsítja, ám könyvében mégis úgy tűnik, hogy a jövő felé néz. Amikor Kőrösi Csoma Sándor sírjánál ráeszmél székely voltára, így nyilatkozik: „Ő az eredetet kutatta, én a jövőt építem”.

Világjárásából hazatér az erdélyi röghöz. A helyet keresi, ahol letelepedjék, és munkához lásson: „legyek kis földön munkás egész emberségemmel” - zárja le könyvét 1929-ben.

Balázs Ferenc, a lelkész és népnevelő

„Az én igazi utazásom akkor kezdődött meg, amikor a világjáró út porát leráztam magamról - írja a következő évekről szóló beszámolójában. A hazai rög, amelyhez hozzáköti életét, s amelynek kulturális felemelkedését akarja szolgálni, egy aranyosszéki kis falu: Mészkö.

Ebben a kis faluban megtalálta mindazt, ami erdélyi: a hegyet, a síkságot, a folyót, a bányát. Meg van győződve arról, hogy a falu az emberi életforma legtermészetesebb és egyben legtermékenyebb tár-

sadalmi egysége, és azt vizsgálja, miképpen lehetne a falut, ahol az emberek többsége él, „átvezetni a közös gazdálkodás síkjára”. S mindezt a gazdasági válság idején. A megoldást az önellátásban látja. A szövetkezeti mozgalom útján akar odajutni.

A Balázs Ferenc-féle programban a közös gazdálkodás, a kulturális önképzőkörök szervezése, vidékfejlesztő szövetkezetek létesítése a termékek feldolgozásával, cséplőgép-akció, népfőiskola létrehozása, iskolabővítés, játszótelep kiépítése szerepeltek. De benne van e tervben új templom és új lelkészi lakás építése is. S megvalósításukhoz azonnal hozzá is fog. Érti, hogy élete rövid lesz, nem várhatja meg a tőke és a munka harcának kimenetelét. Nem volt kevés a munka, mely javarészt sikerrel is járt. De a kudarcok sorozata is végigkísérte. Modern nevelő volt egy hagyományörző kis faluban, de emberi mítoszt dagasztottak belőle a falu lakosai.

Az új értelmiségi típus, a „népnevelő” vagy nevezhetjük „faluapostolnak”, a korszak tudatosan megalkotott eszménye volt. Ő maga kerülte a hagyományos szerepbe való beilleszkedést. Amikor foltos ruhában és csizmában vagy rövid nadrágban látták futkározni vagy kergetőzni a falu gyermekeivel, illúziórombolóként hatott a falusi ember megszokottságában. Ők fekete ruhás, lassú járású és méltóságot árasztó paphoz voltak szokva. De Balázs Ferenc nem lett volna Balázs Ferenc, ha minden kudarcra és csalódásra ellenére tovább nem szövögi az álmok szalmáját. A falu felett épített kicsi szalmatető s vályogházában, ahová vendégül látta barátait, fiatal követőit, alkotott, tervezett, álmodott. „Innen a hegytetőről, a kicsi házból látom Aranyosszéket - Az Isten völgyét - megnőve, megszépülve, minden jóval, széppel megáldva. Álmok szalmája, de csépelem.”

Tüdőbetegsége, amely teljesen ágyhoz köti, nem engedi meg a „cséplésben” áldott feladatát befejezni. A neveltjei, a falu népe, sőt a környező falvak lakói is halála előtt gyűjtést indítottak gyógykezeltetésére: „Most megéreztem, hogy eddig is mindenki szeretett, szinte mindenki, csak hát a küzdő ember nem a napsütésre, hanem a viharra figyel.”

1936. május 22-én halt meg. Május 24-én, mészköi temetésén Aranyosszék és Erdély nagyszámú gyászoló népe kísérté el utolsó útján. Számos búcsúbeszéd közül Tamási Áronéból idézünk: „Akiket valaha temettünk, Te azok közül legtisztábban mutattad meg, hogy ezen a földön miképpen kell élnünk és meghalnunk. Alulról jöttél,

mint a tiszta forrás, vagy az éltető növény. Nem voltál délszaki virága Erdélynek, nem diszitetted ezt a földet, hanem gazdagítottad. Zord éghajlat és elűző folytonos keleti szélben. Te itt megkapaszkodtál, mint a hegyi fa messzelátó sziklán.”

Mint minden nagy embert, őt is halála után tudta méltányolni és értékelni a nagyközönség. De talán ma sem eléggé. A halottak napi világításokon a mészköiek minden esztendőben felkeresik Balázs Ferenc sírját, és kopjafája mellett eléneklik kedvenc nótáját, a „Kék ne-felejcset”.

Balázs Ferenc azok közé a kevesek közé tartozott, akik feláldozták életüket is a megismert igazságért, mert az számukra több, mint maga az élet. Prédikátor volt ő? Vagy szent? Ez ellen ő is tiltakozott. Próféta volt, vagy apostol? Örvendett, ha annak tartották.

Befejezésül Mikó Imre kortársa egyik reá emlékező megállapítását idézem: „Lehet, hogy volt nála eredményesebb szövetkezetszervező, volt nála nagyobb író a két világháború között, de tisztább lélek aligha.”

Ehhez hadd tegyem hozzá magam megállapítását: lehet, hogy unitárius egyházunkban volt jobb szónok, jelesebb, bölcsebb, felkészültebb lelkész és teológus, mint Balázs Ferenc, de lángolóbb lelkű, világosabb, előrenézőbb gondolkozású próféta vagy apostol – aligha.